

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Právní vědy

Milan Závurka

**PRÁVNÍ POSTAVENÍ SUVERÉNNÍHO ŘÁDU MALTÉZSKÝCH
RYTÍŘŮ**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Praha 2009

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce panu prof. JUDr. Antonínu Ignáci Hrdinovi, DrSc. za pomoc a odborné rady při zpracování této bakalářské práce.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 8. prosince 2009

.....
Milan Závurka – vlastnoruční podpis

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 STRUČNÉ DĚJINY ŘÁDU.....	5
1.1 Dějiny řádu ve světě.....	5
1.2 Dějiny řádu v českých zemích.....	14
2 SOUČASNÉ POSTAVENÍ ŘÁDU.....	17
3 SUVERENITA ŘÁDU.....	23
3.1 Pojem suverenity z hlediska kanonického práva.....	23
3.2 Pojem suverenity z hlediska práva mezinárodního.....	24
3.3. Diplomatické styku řádu a Československa.....	26
ZÁVĚR.....	29
Seznam literatury.....	30
Seznam příloh a připojené přílohy.....	31
České a anglické anotace (resumé) a údaj o počtu znaků.....	32

ÚVOD

Úvodem mé práce bych chtěl vysvětlit, proč jsem si zvolil za téma bakalářské práce problematiku právního postavení řádu Maltézských rytířů. V neposlední řadě je to jistě z důvodu subjektivních. Řád Maltézských rytířů patří mezi mé dlouholeté zájmy. Z důvodu studia tohoto řádu jsem navštívil jak Maltu, tak ústředí řádu v Římě, Via Condotti 68. Vedle této mé osobní záliby k tomu samozřejmě vedly i důvody studijní. O řádu Maltézských rytířů existuje nepochybně relativně mnoho literatury. V České republice dostupná literatura je ale zatím orientována především na dějiny řádu a na současné postavení řádu s přihlédnutím k jeho charitativní činnosti, ale již méně se dostupná literatura zabývá jeho právním postavením. Problematika právního postavení řádu je přitom velmi zajímavá. Musíme si uvědomit, že v minulosti i jiné – řády měly suverénní postavení, tj. z dnešního pohledu byly subjektem mezinárodního práva veřejného. Jistě ale není náhodou, že v průběhu vývoje jediným subjektem mezinárodního práva veřejného se stal výlučně řád Maltézských rytířů. Jedině on zůstává nadále subjektem mezinárodního práva veřejného a jedině on má všechny resp. většinu atributů, které se připisují státu včetně práva aktivní a pasivní legitimace. Když si uvědomíme, v jakém postavení se řád nyní nachází, dá se říci, že je to bezpochyby postavení výjimečné. Uvědomme si, co se děje okolo nás. Vznikají další nezávislé státy. Vznikají další mezinárodní organizace. Vznikají další seskupení států, která v průběhu doby nabývají mezinárodně právní subjektivitu. Při pohledu na tyto jevy se musí nutně existence řádu jevit jako něco archaického, co snad ani nemá míst v současném světě, resp. pokud toto místo má, tak je to něco historického, co shodou okolností přežilo z minulé doby. Tento povrchní pohled samozřejmě není pravdivý. Ve své bakalářské práci se budu snažit objasnit, nejen jaké je právní postavení řádu z hlediska práva mezinárodního i z hlediska práva církevního, resp. kanonického, ale v souvislosti s tím, se budu snažit zdůvodnit, proč řád si udržel svůj význam v současné době a jeho význam neustále roste.

1 STRUČNÉ DĚJINY ŘÁDU

1.1 Dějiny řádu ve světě

Pokládá za účelné než přejdu k vlastnímu předmětu práce se stručně zmínit o dějinách tohoto řádu. Z těchto dějin m.j. bude vyplývat, za jakých okolností a kdy řád získal svoje právní postavení, které přetrvává dodnes. Úvodem bych se ještě chtěl zmínit, že druhý Vatikánský koncil a následně Dekret o aktuální obnově řádového života z roku 1965 (*Perfectae caritatis*) vyvolal zájem o studium dějin různých řádových organizací. Z hlediska časové řady řád Maltézských rytířů je také určitým unikátem. Působí ve své činnosti před 900 let, v Čechách přes 850 let a po celou dobu je věrným pilířem katolického křesťanství.

O dějinách řádu byla sepsána řada publikací. Přestože tyto publikace se v detailech liší všechny se shodují v tom, že řád Maltézských rytířů představuje nejstarší rytířský řád celého křesťanstva a zároveň je to jediný ze všech vojenských řádů, jehož historická kontinuita nebyla nikdy přerušena.

Počátky řádu se kladou do Svaté země. Řád samozřejmě nevznikl bez dalších dějinných souvislostí. Je nutno zmínit myšlenku křížových výprav – již v 11. století se v Jižní Francii objevil pojem rytíř Kristův – *miles Christi*. Tento rytíř měl chránit papeže, církve a křesťanství. Vzniká myšlenka boje za Krista jako určitý druh náboženské služby. Prvopočátky této myšlenky se kladou většinou do Francie a do Itálie. V rámci ochrany Krista ze začátku drobní francouzští rytíři a Normané táhli do Španělska, na Sicílii a posléze do Jeruzaléma. Postupně se k této drobné šlechtě připojovali potulní kazatelé a další věřící a to jak muži tak i ženy. Byli vedeni myšlenkou svým ustavičným cestováním podporovat Krista a tím stejně jako on dojít věčného spasení. K tomu se samozřejmě připojuje myšlenka boje proti pohanům. Bojovat proti pohanům samozřejmě nešlo jenom duchovními prostředky. Z tohoto důvodu vznikly zmíněné křížové výpravy. Ve 12. století uvedené hnutí dosáhlo křížovými výpravami vrcholu a vedlo k založení řady rytířských řádů.

Původ řádu Maltézských rytířů s největší pravděpodobností spočívá ve Svaté zemi. Již v předchozím výkladu bylo naznačeno, že do Španělska, Sicílie a do Jeruzaléma putovalo mnoho poutníků. To se dělo již od 6. století. Okolo roku 603 je v Jeruzalémě doložena existence domu pro poutníky s kostelem Panny Marie (*Santa Maria Della Latina*). Později asi

okolo roku 1048 převzali a přebudovali tento špitál obchodníci a námořníci z italského Amalfi spolu s kostelem, který byl zasvěcen podle některých historiků svatému Janu Almužníkovi.¹

V té době stál v čele obchodníků z Amalfi Mauro di Pantaleone a k uvedenému úkonu došlo se svolením chálify. Je zajímavé, že tento útulek se nacházel poblíž Božího hrobu ve čtvrti Patriarchů – později čtvrt' špitálních. Bylo vytvořeno neformální bratrstvo, které žilo podle benediktinské řehole. Pro zajímavost je nutné uvést, že další řád, který v této době působil – templáři - se také řídil Benediktovou řeholí, ale na rozdíl od tohoto bratrstva se templáři tím řídili až do zániku své činnosti. 15.7.1099 dobyli křižáci Jeruzalém a objevili zmíněný útulek, resp. špitál, který byl spravován zmíněným bratrstvem, které se tehdy řídilo zmíněnou benediktinskou řeholí.

Po zřízení Jeruzalémského království došlo samozřejmě k rozkvětu. Jednak byl vybudován nový kostel, který byl zasvěcen svatému Janu Křtiteli. K tomu je nutné říci, že původní bratrstvo si zvolilo za svého patrona uvedeného Jana Almužníka. Šlo o alexandrijského patriarchu, který byl uctíván v řeckém prostředí. V západní - latinské - církvi byl znám poměrně málo a proto v prvních letech 12. století byl nahrazen svatým Janem Křtitelem. Je otázkou, proč došlo k nahrazení tohoto patrona zrovna Janem Křtitelem. Existuje na to řada teorií. Lze vycházet z toho, že stejně jako Jan Almužník, také Jan Křtitel nasazoval svůj život. Ve srovnání s Janem Almužníkem ale se znal osobně s Kristem a proto se vycházelo z toho, že mohl být u Boha významným přímluvcem. Mohou existovat samozřejmě i teorie jiné. Bez ohledu na tyto teoretické rozdíly je nesporné, že svatý Jan Křtitel patří dosud mezi patrony řádu a 24.6., kdy je svátek svatého Jana Křtitele, slaví řád Maltézských rytířů svůj – zjednodušeně řečeno: státní svátek. Vedle zřízení nového kostela zasvěceného sv. Janu Křtiteli došlo po zřízení Jeruzalémského království k řadě dalších změn. Došlo především k rozšíření špitálu. K jeho dosavadnímu personálu, který se rekrutoval z řady neformálního bratrstva přibyla řada rytířů ze zmíněných křížových výprav. V této době vystupuje navenek osoba bratra Gérarda. Bratr Gérard zorganizoval dosavadní bratrstvo do společenství laických bratří pro které přijal řeholi svatého Augustina. Toto nové společenství převzalo nejen řeholi sv. Augustina jako takovou, ale i augustinianský liturgický kalendář, breviář a další řeholní zvyklosti. Liturgický kalendář se skládal z řady svátků svatých, které byly obvykle v severozápadní Francii a poté se objevily i v Jeruzalémě. Ze začátku zde byla silná závislost tohoto společenství na liturgickém životě augustinianů, kteří byli také nazýváni kanovníci

¹ Srov. BUBEN M[]Milan: Encyklopedie řádu a kongregací v českých zemích řádu, první díl, Praha: Libri, 2002, 29.

Božího hrobu. Dokonce ještě generální kapitula z roku 1509 zdůraznila obnovení liturgického života podle kalendáře kanovníků Božího hrobu.

Z hlediska názvosloví je důležité, že nově vytvořené společenství se začalo označovat jako špitálníci svatého Jana nebo johanité, nebo špitální bratři svatého Jana Křtitele jeruzalémského.

Nyní bych se ještě stručně vrátil k osobě bratra Gérarda. Bratr Gérard nejen dosavadní špitální bratrstvo zorganizoval do společenství laických bratří s přijatou řeholí svatého Augustina. Zároveň se stal prvním rektorem čili představeným tohoto útulku. Důležitý je letopočet 15.2.1113. Tohoto dne papež Paschal II. vydal bullu, kterou schválil toto nemocniční bratrstvo, ale zároveň bratrstvo dal pod ochranu Svatého Stolce a zaručil právo svobodné volby nástupců bratra Gérarda se zákazem vměšování jakékoliv církevní či světské autority. Tak se toto špitální bratrstvo stalo samostatným církevním řádem se svým patronem svatým Janem Křtitelem. Toto datum je významné z toho pohledu, že pokud mluvíme o současné suverenitě tohoto řádu můžeme určitý prapůvod této suverenity hledat ve zmíněném datu.

Bratr Gérard zemřel dne 3.9.1120 a za krátkou dobu byl blahorečen. Svoji autoritou přispěl nejen k přeměně dosavadního bratrstva na uvedené špitální společenství, ale i ke vzniku samostatného církevního řádu. Nastartoval začátek procesu, kdy privilegia tohoto řádu byla dalšími papeži rozšiřována – viz. bula papeže Alexandra IV. *Christiane Fidei religio* z roku 1154. I tyto jeho zásluhy bezpochyby přispěly k tomu, že do řádu začali vstupovat ve větší míře šlechtici. Druhým představeným se stal bratr Raymond de Puy, který přijal titul mistr špitálu. Působil v době, kdy jeruzalémské království se zmítalo řadou nepokojů. Proto bratr Raymond v letech 1126-1136 provedl částečnou transformaci řádu – řád byl původně orientován na činnost špitální a monastickou. Vzhledem k rozjitřené situaci jeruzalémského království byl nucen přijmout i funkci vojensko-rytířskou tj. vyčlenil ozbrojené složky, které měly za úkol sdržet poutníky jak na cestě ke svatým místům, tak i všechny útulky a poustevny poutníků ve Svaté zemi.

V tomto vymezení funkcí uvedeného řádu můžeme spatřovat i určitý rozdíl ve srovnání s funkcemi zmíněného řádu templářského. Templáři totiž od samého svého začátku hlavní důraz kladli na vojenskou činnost a činnost kněžských bratří měla druhotný charakter. Naproti tomu johanité měli od počátku pestrou škálu činností – původně monisticko špitální, později i vojenskou, ale vojenská složka nikdy nebyla prvotní nebo rozhodující. Někteří autoři vychází z toho, že teprve ve 12. století se mohl stát velmistrem, nebo vykonávat jinou vysokou funkci, třeba špitálního i kněz. Z toho vyvozují, že teprve od tohoto momentu se stal řád johanitů řádem rytířským.² Tento názor je bezpochyby nesprávný. Pomíjí objektivní okolnosti na základě kterých se řád stal také vojensko rytířským tj. především nutnost ochrany poutníků ve Svaté zemi. Tyto objektivní okolnosti vznikaly postupně a nelze je klást k jednomu datu, resp. k jedné události.

Vznik další funkce vojensko rytířské přinesl na jedné straně pro Řád řadu povinností, ale na druhou stranu zvýšil prestiž řádu a příliv nových členů a poutníků. Dopomohlo to k tomu, že Řád mohl začít budovat vlastní hrady, jezdecké oddíly a ve spolupráci s ostatními řády jedinou západní stálou armádu. Pro zajímavost uveďme, že nejznámějšími hrady ve Svaté zemi byly hrady Beit-ghibelin (1137-1186), Crac des Chevaliers (1142-1271), Belvoir-Kauhab (1168-1188), Akkar-Džabel Akkar (1170-1271) a Margat (1186-1285). Je tedy nutné zdůraznit to, co v tomto období bylo vytvořeno:

1. právo Řádu vydržovat si ozbrojené složky
2. v souvislosti s obranou křesťanství vést válku v mezinárodním měřítku
3. nezávislost Řádu na jiném státě či panovníkovi

Všechny tyto prvky byly vytvořeny bez ohledu na držbu určitého území a znamenají zárodek řádové suverenity.

Řád začal pronikat i do Evropy. Vybuďoval zde řadu útulků a řádových sídel, tzv. komend. Několik komend tvořilo baillivu – v jejím čele stál bailli. Větší seskupení pak byla nazývána převorstvím v čele s převorem a velkopřevorstvím v čele s velkopřevorem. Komendy měly vlastní finanční zdroje a byly spravovány skupinou rytířů. V čele této skupiny stál funkcionář nazývaný původně preceptor a později komtur. Znamé jsou např. špitály a komendy v St. Gilles – du – Gart, v Pise, Bari a v Tarentu. Dr. Buben uvádí zajímavou historku³ - aragónský král Alfons I. Bojovný (1104-1134) zemřel bez potomků. Zanechal ale

² Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG Berthold: Řád johanitů ve středověku, Praha: Academia, 2008, 37.

³ Viz BUBEN M[ilán: op. cit. 31.

závěť, ve které svá království Aragon a Navarra odkázal řádům templářů a johanitů. Oba řády však neměly zájem o naplnění závěti a spokojili se s odškodněním za zřeknutí se vlády nad těmito královstvími. Všechny tyto skutečnosti lze nepochybně přičítat k organizačním a diplomatickým úspěchům bratra Raymonda. Bratr Raymond vedle toho zavedl jako řádový odznak bílý osmihrotý kříž. Tento kříž představuje osm evangelních blahoslavenství podle Ježíšova kázání na hoře.⁴ Tento kříž zůstal znakem řádu dodnes a nazývá se v heraldické terminologii křížem maltézským. Za dob působení bratrů Gérarda a Raymonda se také vytvářela spiritualita řádu, která nedoznala během další doby podstatných změn.

Tato spiritualita byla vyjádřena ve dvou řádových heslech :

PRO FIDE (pro víru)

DEFENSIO FIDEI ET OBSEQUIUM PAUPERUM (obrana víry a služba chudým) – zde je vyjádřen prvotní cíl řádu – chápat službu chudým jako čestnou službu Kristu a pod pojmem pauper je třeba chápat pomoc člověku, který z důvodu nemoci či postižení je odkázán na pomoc druhého. Řád tyto služby reálně plnil. V Jeruzalémě byli dokonce zaměstnáni vedle křesťanských i židovští a muslimští lékaři a to z toho důvodu, že mnohdy jejich znalosti byly větší než u křesťanských kolegů. Jeruzalémská nemocnice mohla ošetřit až 2000 pacientů a s ohledem na svůj mezinárodní charakter se vlastně stala první mezinárodní nemocnicí v dějinách.

Ještě stručná poznámka k prvnímu heslu PRO FIDE (pro víru) – tento cíl nikdy nezastiňoval cíl druhý. Ve své podstatě však zároveň neobsahoval podmínku šíření víry za každou cenu. To měly za úkol jiné řády. Johanité se spíše zaměřovali na ochranu a podporu praktického výkonu náboženské víry. Tento rozkvět řádu je samozřejmě spjatý s existencí Jeruzalémského království. Ke zlomu došlo dne 2.10.1187, kdy sultán Jusuf, označovaný také jako Saláh ad – din nebo Saladin, dobyl Jeruzalém se všemi posvátnými místy. Jeruzalémské království se zredukovalo na území podél Palestiny s hlavním městem Akkon – někdy nazýváno Akka, Akra, Ptolemais nebo Saint – Jean d'Acres. Saladin navštívil také špitál johanitů, usedl zde na trůn a přijal zde hold svých emírů. Později špitál změnil na sídlo guvernéra. Johanité byli nuceni své sídlo se špitálem jít jinam. K přenesení došlo na hrad Markat označovaný také jako Margat, Marqab, Al Marhab Dr. Buben uvádí, že tento hrad měl 14 věží, kapacitu až 1000 osob a pojal zásobu na pět let.⁵ Za určitou dobu, ale johanité přesídlili do Akkonu.

⁴ Viz. Mt 5,3-10.

⁵ Viz BUBEN M[]Milan: op. cit., 32.

Nový řádový velmistr bratr Hugues de Revel vydal nová řádové statuta, která byla potvrzena 1267 Svatým Stolcem. Pro představeného Řádu byl uvedený titul velmistra.

Pokud bychom si udělali určitý souhrn tak v polovině 13. století Řád spravoval 3500 kostelů a asi 19000 statků – komend. Ve Svaté zemi však utrpěl ztrátu. Dne 17.10.1244 v bitvě u La Forbie padlo 325 rytířů. V bitvě u Mansúri dne 8.2.1250 padli všichni přítomní Johanité, takže v roce 1268 zbylo v této lokalitě asi jen 300 bojeschopných rytířů. Dne 18.5.1291 dobyl egyptský sultán Al-Ašuf město Akkra. V té době byl velmistrem řádu bratr Jean de Villiers. Tento velmistr byl těžce zraněn poté, co se zřítla podkopaná pevnostní věž, ale byl včas odnesen mimo vlastní bitvu. Se šesti rytíři řádu, kteří přežili se uchýlil na ostrov Kypr. Na Kypru johanité drželi asi od roku 1210 hrad Kolossi (Kolossoi), který se nachází nedaleko Limasolu. Tento hrad přebudovali a zřídili v něm nové sídlo velmistra. Za pobytu na Kypru si založili vlastní loďstvo, naučili se boji na moři a začali dokonce pronásledovat piráty a válčit s egyptským sultánem. Problém, ale byl, že na Kypru mohli působit jen v pozici hosta kyperského krále, kdežto plnění jejich úkolů si vyžadovalo větší samostatnost. Proto logicky hledali jiné území. Zásahu na tom měl velmistr Foulgues de Villaret, který v roce 1306 zahájil válečné operace s cílem získat souostroví Rhodos. Toto souostroví sice formálně stále náleželo Byzantské říši, ale ve skutečnosti k osídlování byli zváni Turci z Malé Asie. Bylo zřejmé, že johanité sami nemohou toto souostroví získat. Po řadě diplomatických jednání s Janovem s pomocí janovské obchodní flotily souostroví dobyli a roku 1309 obsadili. Od té doby se nazývali také Rhodskými rytíři. Obsazení tohoto souostroví patří mezi další významné milníky v dějinách Řádu. Řád získal svoje vlastní území, na které postupně vybudoval ekonomický a politický silný stát.

Působení řádu na Rhodu patří mezi důležité období tohoto společenství. Na tomto ostrově se řád setkal na začátku s jinou komunitou. Šlo o řecké ortodoxní křesťany, s arménskými křesťany, ale také s muslimy a židy. Řád byl tedy nucen žít mezi rozličnými náboženskými skupinami a pokusit se s nimi navázat přátelské styky bez ohledu na charakter jejich vyznání. Všichni obyvatelé tohoto ostrova byli nuceni žít v určité pospolitosti také z ryze praktického důvodu. Jejich společným nepřítelem byli Turci, kteří několikrát měli snahu ostrov dobýt. Není úkolem této práce popisovat mnohé potyčky s tureckými nájezdníky. Stačí pouze připomenout, že vlastně na moři trval neustálý válečný stav. Jak ale již bylo naznačeno, nedá se říci, že by pobyt řádu na tomto území patřil mezi tragické období

v jeho dějinách. Z hlediska spirituality je podstatný kostel ve Filermu (někdy také uváděno jako: Philermu). Tento objekt se nachází asi 10km od města Rhodu. Je zde náhorní plošina, na které původně stála akropole antického města, ale vedle toho také chrám antického božstva. V pozdní antice byl chrám přeměněn v kostel a rozšířen o křestní kapli. Později se zde usídlili poustevníci a mniši, kteří založili několik klášterů a tuto náhorní plošinu nazvali jako Filerimos neboli Přítel samoty. Již tehdy začal být uctíván zázračný obraz Madony, původně jako náhrada za pohanské božstvo. O Svaté Panně Marii Filermonske je ostatně významná zmínka v dnešní modlitbě maltézských rytířů.

Dá se s určitou nadsázkou říci, že maltézští rytíři se pokusili vybudovat na Rhodu jakýsi nadnárodní stav. Ten byl posléze reorganizován do tzv. jazyků z důvodu národních tendencí.

Boje s Turky se ale staly stále častější. Turci v roce 1453 dobyli Cařihrad a zničili tak Byzantské císařství. Ostrov Rhodos zůstal v dané lokalitě jedinou křesťanskou baštou, který bránil Turkům ovládnout východní Středozeří. Za zásluhy v boji s Turky dostal tehdejší velmistr titul kardinála a v roce 1489 připojil papež Innocenc VIII. řád Křížovníků Božího hrobu k maltézským rytířům. Papež tím sledoval především posílení podpory v boji proti Turkům k čemuž ale nikdy úplně nedošlo. Dodnes tuto skutečnost připomíná úplná titulatura velmistra řádu Maltézských rytířů.⁶

Přelomovým se stal rok 1522 tehdy byl nucen řád kapitulovat před tureckou přesilou. Sultán ale ocenil statečnost rytířů a povolil, aby velmistr opustil 1.1.1523 ostrov se všemi vojenskými počtami s bohatým doprovodem. Rovněž povolil řádu odvézt z ostrova archiv a nejcennější relikvie řádu včetně obrazů Panny Marie z hory Filerimos a pravou ruku svatého Jana Křtitele.

Řád poté si začal hledat nová území. Po sedmi letech exilu postoupil císař Karel V. z titulu sicilského krále mj. zvláštní listinou 22.3.1530 řádu ostrov Malta jako svobodné a **suverénní** léno na věčné časy. Od této doby je řád znám pod označením řád Maltézských rytířů. Na tomto ostrově si řád začal budovat opět svoje nové teritorium. Ani zde se nevyhnul boji

⁶ Celá titulatura v českém překladu zní: Z Boží milosti svatého špitálního domu sv. Jana Jeruzalémského a vojenského řádu Svatého hrobu Páně mistr a chudých Ježíše Krista pokorný strážce (latinsky: Dei gratia Sacrae Domus Hospitalis Sancti Johannis Hierosolymitani et militaris Ordinis Sancti Sepulchri Dominici magister humilis pauperumque Jesu Christi custos).

s Turky. Obležení ostrova Malty ze strany Turků trvalo od 18.5. do 8.9.1565. Nakonec se řádu podařilo Turky v krvavých bitvách porazit. Dne 18.3.1566, tedy asi šest měsíců po odplutí poslední turecké flotily, položil velmistr Jean Parisot de la Vallette základní kámen ke stavbě nového města, které dodnes nese jeho jméno – La Valletta. Prozíravě město začal budovat nejenom jako sídliště, ale zároveň jako pevnost, protože předpokládal, že Turci budou svoje nájezdy opakovat, což se také stalo. Z iniciativy tehdejšího papeže Pia V. byl vytvořen spolek zvaný Svatá liga, do kterého se zapojil i řád Maltézských rytířů. V rozhodující bitvě u řeckého přístavu Lepanto byli Turci dne 7.10.1571 definitivně poraženi. Papež Sixtus V. udělil dne 18.12.1587 tehdejšímu velmistrovovi kardinalát, přestože byl laik, a následující velmistr získal později pro svou osobu i své nástupce postavení Knížete Svaté říše římské s právem oslovení Výsost. V roce 1630 papež Urban VIII. udělil velmistrovovi hodnost, která byla horizontálně na úrovni kardinála s právem oslovení Eminence. Tento stav trvá do současné doby – velmistr řádu má mj. nárok na oslovení Eminence a Výsosti.

Na ostrově Malta řád nebývalou měrou rozvinul svoji charitativní a špitální činnost. Slavnou se stala zejména hlavní nemocnice v La Vallettě, poblíž pevnosti San Elmo. Její vybavení po stránce technické i organizační bylo na vysoké úrovni. Řád poskytoval i humanitární pomoc, např. do oblastí postižených zemětřesením v Itálii.

Jak již bylo částečně uvedeno, řád působil nejen ve Středozeří, ale také v Itálii a ve Francii.

Francouzská revoluce v roce 1789 znamenala pro řád značnou pohromu – řád přišel o poměrně velký majetek. V té době začal řád provádět diplomatická jednání s carským Ruskem. Car Pavel I. sledoval samozřejmě své zájmy – chtěl ve sblížení s maltézským řádem možnost získat přístup do Středozeří, i když mu nelze upřít, že byl obdivovatelem řádu jako takového. Došlo ke zřízení nového ruského velkopřevorství a car Pavel I. byl prohlášen roku 1797 protektorem řádu.

Působení řádu na Maltě ukončil Napoleon Bonaparte. Během svého tažení do Egypta jeho loďstvo přistálo u Malty a Napoleon žádal o možnost nechat si v maltských přístavech opravit lodě a doplnit zásoby vody a potravin. Tehdejší velmistr řádu Ferdinand von Hompesch tuto žádost odmítl především pro nedostatek vody a potravin na ostrově. Napoleon na to reagoval vypovězením války. Je evidentní, že v přesile napoleonského vojska

řád těžko mohl dlouho odolávat. Dne 12.6.1798 byl řád nucen kapitulovat. Byl vypovězen z ostrova. Podruhé po ztrátě Rhodu se tedy ocitl v exilu bez svého území, přestože měl přiznanou mezinárodně uznávanou suverenitu.

Velmistr Ferdinand von Hompesch se s členy konventu nejprve odebral do Terstu, tehdy patřícímu Rakousku. Roku 1798 však část ruského velkopřevorství ho prohlásila za sesazeného a velmistrem byl jmenován car Pavel I. K tomuto aktu došlo v rozporu s kanonickým právem a Svatý stolec nemohl tuto událost přejít. Pavel I. je sice evidován jako 72. velmistr řádu a to v letech 1798-1801, ale pouze de facto, nikoliv de jure. Petrohrad se sice stal hlavním sídlem řádu, ale pouze dočasně.

Následující léta se vyznačují snahou řádu vrátit se zpět na Maltu, kterou dobyli Britové. Tato diplomatická jednání, ale úspěšná nebyla. Pařížská smlouva v roce 1814 potvrdila britskou nadvládu na ostrově. Vídeňský kongres v roce 1815 odmítl se řádem o návratu na Maltu vůbec jednat. Z hlediska tématu této práce je ale důležité, že Vídeňský kongres jinak respektoval suverenitu řádu.

V roce 1826 vedení řádu přesídlilo do Ferrary a v roce 1834 do Říma, kde je centrum řádu dodnes. Během první světové války řád rozvinul zdravotnickou službu především provozováním osmi zvláštních sanitních vlaků, dále provozováním polních nemocnic a distribucí léků. V této činnosti pokračoval také během druhé světové války. V roce 1951 zřídil papež Pius XII. zvláštní komisi kardinálů, která měla za úkol přezkoumat a nově definovat vztahy Svatého stolce a řádu. Komise potvrdila postavení řádu jako suverénního a následující papež Jan XXIII. schválil novou řádovou konstituci svým breve dne 24.6.1961 – tato konstituce byla později upravována na generálních kapitulách.

Dne 5.12.1998 došlo v hlavním městě Malty La Vallettě k podepsání dohody mezi Republikou Malta a řádem o užívání pevnosti Sant Angelo pro duchovní, kulturní a humanitární aktivity.

Závěrem této kapitoly bych připomněl, že existuje také protestantská odnož řádu nazývaná jako johanité. Tato protestantská odnož není součástí řádu jako takového, ale v mnohém navazuje a rozvíjí jeho činnost a tradice. Protestantská složka byla zřízena např.

v roce 1812 v Brandenbursku, dále v roce 1888 ve Velké Británii a též ve Švédsku a v Holandsku.

1.2 Dějiny řádu v českých zemích

V českých zemích má řád tradici trvajícím přes 850 let. Dokonce velkopřevorství a kostel Panny Marie pod řetězem v Praze jsou dnes nejstarším územím řádu na světě. Řád byl uveden do českých zemí knížetem Vladislavem II. někdy v letech 1158-1169 po návratu knížete z druhé křížové výpravy. Řád se stal po benediktinech, premonstrátech a cisterciácích čtvrtým církevním řádem v českých zemích. Nejprve měl sídlo na levém vltavském břehu na předmostí Juditina mostu. Později se jeho centrem stal chrám Matky Boží pod řetězem. Postupně řád začal budovat komendy v jiných městech, např. Manětíně, Kadani, Ploskovicích. Důležité je, že díky rodu Bavorů ze Strakonice získal řád roku 1243 část hradu ve Strakonících.⁷

Husitské války nebyly pro řád příznivé, protože část jejich majetku byla zničena a část připadla do zástavy králi Zikmundovi, který potřeboval peníze na udržování armády. V roce 1626 byl pro představeného řádu v Čechách zaveden titul velkopřevora, což trvá dodnes. Velkopřevorství přechodně sídlilo ve Strakonících, ale v roce 1694 bylo zpětně přemístěno do Prahy. V Praze byla také zbudována pražská rezidence velkopřevorů a postaven nový konvent.

Je zajímavé, že po ztrátě Malty v roce 1798 a následujících událostech to bylo v podstatě jen české velkopřevorství, které odolalo probíhajícím zmatkům a hroucení řádových struktur.

V roce 1866 v souvislosti s prusko-rakouskou válkou se řád zapojil do zdravotní a nemocniční péče. Přispěl k tomu tehdejší velkopřevor Othenio Lichnowsky z Werdenbergu – byl velkopřevorem v letech 1874 – 1877. Ve spolupráci s lékařem profesorem MUDr. Jaromírem svobodným pánem von Mundy organizoval rozsáhlou sanitní službu na vojenských bojištích a vznik řádových sanitních vlaků. Za tyto zásluhy v roce 1881 udělil císař František Josef I. velkopřevorovi a jeho nástupcům titul rakouského knížete.

⁷ Srov. POŘÍZKA Jiří: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870-1998, Praha: Votobia, 2002, 14-16.

Pozemková reforma po vzniku první republiky řád zbavila většiny majetku a dosavadní majetek v Rakousku připadl nově vytvořenému Rakouskému velkopřevorství, které vzniklo z praktických důvodů po obsazení Rakouska Hitlerem. Do té doby totiž české a rakouské velkopřevorství byl jeden celek. Teprve po obsazení Rakouska nacisty, vznikla dne 14.12.1938 dvě samostatná a na sobě nezávislá velkopřevorství.

Během nacistické okupace a během komunistické totality byl řád silným způsobem perzekuován. Členové řádu ale pokračovali ilegálně ve své činnosti a oficiálně bylo české velkopřevorství zastupováno svými příslušníky v exilu ve Vídni a v Římě. Po listopadových událostech v roce 1989 byla činnost řádu slavnostně obnovena 20.4.1990 u příležitosti nadcházející návštěvy papeže Jana Pavla II. Poté byl řádu navrácen Velkopřevorský palác a konvent v Praze na Malé Straně. Alespoň takto bylo řádu umožněno pokračovat ve své charitativní, vzdělávací, zdravotní a ošetrovatelské činnosti, čili napomáhat ve jménu Kristově všem potřebným.

Je zajímavé se zmínit stručně o Strakonících jakožto význačné opory řádu Maltézských rytířů v českých zemích. Strakonický hrad nebyl samozřejmě postaven řádem. Šlo původně o hrad vodní, založený koncem 12. století rodem Bavorů. Hrad měl sloužit jako kontrola křižovatky důležitých cest. Bavor I. ze Strakonic během své křížové výpravy do Svaté země poznal řád. Rozhodl se, že v českých zemích řád obdaruje. Jeho manželka nejprve roku 1225 věnovala řádu šest vesnic v okolí Svijan.

Důležitý je rok 1243, kdy společně s manželem založila v příhradním kostele sv. Vojtěcha později sv. Prokopa ve Strakonících řádový konvent. Také další nástupci Bavora I. řádu vycházeli vstříc, byť z toho vznikala řada nejasností a sporů. Nakonec generální převor Jindřich z Hradce roku 1403 vykoupil světskou polovinu hradu a panství a tak se celý majetek původně rodu Bavorů stal vlastnictvím řádu.

Strakonice se staly v průběhu dalšího vývoje důležitým bodem odporu proti husitům. Když byly v roce 1420 vypáleny řádový kostel a konvent v Praze, Strakonice se staly hlavním sídlem řádu v Čechách. Pražský a strakonický konvent postupně splynuly. Hrad jako takový představoval z hlediska obranného významný prvek v dané lokalitě. Ani Jan Žižka se ho nepokusil dobýt. V prosinci roku 1619 se ale města i hradů zmocnilo

protestantské vojsko a to zradou. Protestantským vojákům otevřel v noci jednu hradní branku jakýsi mlynářský pomocník. Členové řádu byly buď zabiti, nebo vyhnáni. Protestantské vojsko hrad vyplnilo a zdevastovalo chrám. V roce 1641 přitáhli k hradu Švédové, ale nakonec se spokojili s vyplacením odstupného a provedli menší rabování. V roce 1694 bylo sídlo řádu s konventem přeneseno zpět do Prahy. Ve Strakonících ale řád pokračoval ve své činnosti. V roce 1715 dokončil stavbu nové barokní rezidence na východní straně hradu. Tehdy byl velkopřevorem Ferdinand Leopold Dubský z Třebomyslic. Zmiňuji se o něm proto, že za jeho působení se dne 22.2.1718 odehrál jeden ze zázraků na jehož základě mohl být kanonizován Jan Nepomucký. Sedmiletá dcera hradního správce spadla do řeky a zůstala asi dvě hodiny pod ledem. Když byla záchranáři vyproštěna, z počátku nejevila známky života. Asi za hodinu ale ožila a označila za svého zachránce Jana Nepomuckého. Za první světové války ze strakonického nádraží odjelo na jižní a východní frontu osm sanitních vlaků. Po válce se tyto vlaky vrátily do Strakonice. Je velkou škodou, že nezůstaly zachovány, byt' dnes jako muzejní exponát. V hektické době po první světové válce byly odstaveny a podlehly rychle zkáze.

O Strakonice řád definitivně přišel v roce 1925 v rámci první pozemkové reformy. Strakonice se tak dostaly z řádových rukou do rukou světských.

2 SOUČASNÉ POSTAVENÍ ŘÁDU

Úvodem této kapitoly je nutné připomenout, že oficiální název řádu je Suverénní vojenský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a z Malty. Používá se řada různých dalších označení např. Rytíři a špitálníci sv. Jana Jeruzalémského na Rhodu a Maltě, Špitální bratři sv. Jana Jeruzalémského, johanité (nezaměňovat s názvem protestantské odnože řádu), Svatomářští rytíři, Strakoničtí rytíři, maltézští rytíři nebo rhodští rytíři. Nejčastěji se však v běžné řeči používá označení řád Maltézských rytířů. Zkratky tohoto řádu jsou O.S.I.H., nebo O.Melit., nebo S.M.O.M. Jak již bylo uvedeno centrum řádu je v Římě – oficiální sídlo je na adrese Řím, Via Condotti 68, kde je sídlo vlády a řádových úřadů. Jednak řád vlastní rezidenci velmistra na Aventinu v Římě se zahradou a se řádovým kostelem. Celkově rozloha těchto nemovitostí je asi 2000m². V čele řádu je kníže – velmistr, který je oprávněn používat zmíněné tituly Eminence a Výsost a je volen doživotně. Má postavení suveréna s výjimkou papeže, kterému je podřízen. Pokud se uprázdní velmistrovský úřad např. z důvodu úmrtí velmistra, tak do doby zvolení nového je řád spravován místodržitelem. Dalším orgánem je svrchovaná rada, které předsedá velmistr. Je volena generální kapitulou na dobu pěti let a představuje vlastně řádovou vládu. Nejdůležitějšími funkcemi je funkce velkokomandéra, což je zástupce velmistra a dále vykonává dohled nad teritoriálními sdruženími. Dále jde o funkci velkokancléře, velkošpitálního – ten má na starost zdravotnickou činnost řádu a charitativní pomoc a dále je významná funkce receptora, který vykonává činnost jakéhosi ministerstva financí. Generální kapitula jako nejvyšší shromáždění řádu se obvykle svolává jednou za pět let za účelem volby členů svrchované rady. Dalším orgánem je úplná státní rada svolávaná za účelem volby velmistra nebo místodržitele.

Papež, který zůstává nadřízeným řádu, jmenuje u řádu svého zástupce – kardinála, kterému asistuje řádový prelát. Řádový prelát vykonává vedle činnosti církevního nadřízeného řádového duchovenstva také činnost velmistrova asistenta.

Řád v současné době působí na pěti kontinentech a je členěn do třech tříd teritoriálních sdružení. Jde o velkopřevorství v čele s velkopřevorem, dále o podpřevorství, která jsou řízena regentem a o národní asociace v jejichž čele stojí předseda nebo prezident a je to v těch místech, kde pro malý počet členů z řad rytířů nelze ustanovit velkopřevorství či podpřevorství.

Pokud byla zmínka o rytířích je nutné uvést, že členové řádu se dělí do třech základních stavů. Stavem nejvyšší kategorie jsou profesní bratři, kteří po složení věčných a slavných slibů užívají před křestním jménem zkratku Frá.. Dělí se na dvě skupiny a to na profesní rytíře a na profesní kaplany. Profesní rytíři jsou tzv. rytíři svého práva, tj. z práva svého šlechtictví. Vyžaduje se průkaz šlechtictví do šesti urozených předků. Profesní rytíři představují vlastní jádro řádu – jen z jejich řad může být volen velmistr, většina členů svrchované rady, velkopřevoři a další významní činitelé. Profesní nebo-li konventuální kaplani působí v rámci konventu nebo mohou působit při vedení duchovní správy na farách.

Druhým základním stavem jsou obedienní rytíři, dámy a justiční donáti, kteří skládají pouze kanonický slib poslušnosti (obedience), mohou být v kategorii rytířů a dam jak čestní a devoční, tak i graciální a devoční nebo magistrální. Mohou být ženatí a mít světské zaměstnání. Před jménem užívají zkratku Confrá(spolubratr).

Třetím stavem jsou laici, kteří neskládají žádné sliby, musí pouze plnit řádové úkoly a vést příkladný křesťanský život. Dělí se do dalších kategorií, ale podrobný popis by přesahoval předmět této práce. Ještě bych se stručně zmínil o zaměření, spiritualitě a vnějších atributech řádu. Dá se říci, že řád je považován za autonomní orgán katolické církve. Za svého lenního pána členové řádu považují Krista a podřizují se papeži jako jeho náměstkovi na zemi. Dá se říci, že vystupují jako vazalové Krista.

Co se týká současné činnosti řádu je pochopitelné, že vojenský smysl řádu v současné době odpadl. Těžiště činnosti řádu spočívá ve špitální, zdravotnické a charitativní činnosti. Do této činnosti patří také provoz a organizace řady zdravotnických a sociálních zařízení. Zaměřují se na péči o nemocné, bezdomovce, emigranty, lidi postižené válkou či přírodními katastrofami i na další potřebné.

Vlajka řádu obsahuje bílý heraldický kříž na červeném listu, což bylo původně námořní vlajka lodi řádu, nebo bílý osmihrotý maltézský kříž na červeném listu. Obdobně znakem řádu je stříbrný heraldický kříž v červeném štítě, který je podložen bílým osmihrotým maltézským křížem. Tento znak může mít ještě určité dílčí úpravy. Mezi hroty horního ramene kříže se někdy dává zlatá černě vyložená královská koruna s maltézským křížkem. Nebo mezi hroty řádového kříže se dává ovinutý stříbrný růženec se zlatými Otčenáši, dole zakončený řádovým křížem popř. po stranách štítu se někdy přidává dvojice řádových praporů. Znak je

položen na hermelínem podšitý plášť na jehož vrcholu je řádová koruna a který má zlaté šňůry zakončené zlatými štrápci.

Pokud jde o řádový oděv, tak řádový kněží zpravidla oblékají černou kleritu s malým bílým maltézským křížem vlevo na hrudi, popř. mozetu tj. krátkou chórovou pláštěnku s malou kapucí, a s velkým maltézským křížem na levé straně. Rytíři nosí černou kukulu s bílým obrysovým maltézským křížem na prsou, která je doplněna nákrční dekorací.+

Rytíři mohou kromě kukuly používat též řádovou uniformu, která se liší podle postavení nositele řádu. Je tvořena většinou červeným kabátcem se zlatými, černými či bílými doplňky, černými kalhotami se zlatým lampasem a černým dvojrohým kloboukem s bílým peřím.

Hesla řádu byla částečně zmíněna v předchozích historických výkladech, nyní je tedy uvedeme jen pro úplnost. Základní hesla řádu jsou tři:

PRO FIDE (pro víru)

DEFENSIO FIDEI ET OBSEQUIUM PAUPERUM (Obrana víry a služba chudým)

TUITIO FIDEI ET OBSEQUIUM PAUPERUM (Ochrana víry a služba chudým).

Pokud jde o spiritualitu řádu byla o tom částečně také zmínka. O spiritualitě řádu již také byla zmínka. Připomeňme na rozdíl od templářů, kteří převzali Benediktovu řeholi, řád převzal řeholi sv. Augustina, i když některé prvky řehole sv. Benedikta bychom zde také našli. Spiritualita řádu se prolíná s jeho zaměřením v současné době. Jedno z řádových ustanovení obsahuje: služte ubohým a nemocným jako služebníci svého pána, ubohým člověkem se rozumí ten, kdo si nedokáže pomoci sám a je odkázán na pomoc druhých, ale ubohost se chápe v širším smyslu a rozumí se tím také duchovní prázdnota. Řádovými patrony jsou svatý Jan Křtitel, panna Maria z Filermosu a bratr Gérard. Řád má vlastní zákoník, soudní orgány, diplomatické pasy, diplomatický sbor, razí mince, vydává poštovní známky a udílí svůj záslužní řád PRO MERITO MELITENSI. Řád v průběhu své historie podporoval a podporuje vědu, vedle lékařských disciplín to byla filozofie, teologie, přírodopis a geografie. Řád podporoval a podporuje školství, provozuje řadu škol na různých stupních vzdělávání. Koncem 19. století vznikla tzv. Maltézská pomoc, která se skládá většinou ze skupin mladších lidí, kteří nezištně, často bez nároků na odměnu pomáhají nemocným, starým, invalidům a apod.. V České republice má Maltézská pomoc právní charakter obecně prospěšné společnosti.

Je zajímavé se alespoň stručně zmínit o umělecké tvorbě řádu.⁸ Na rozdíl od jiných řádů, např. cisterciáků a františkánů johanité si nevytvořili specifický umělecký styl. Bylo to způsobeno tím, že jejich architektura i další výtvarné umění se musely přizpůsobovat praktickým požadavkům obranného – vojenského charakteru.

Pokud jde o architekturu, řád nejprve převzal v jeruzalémském království strážní věže a hrady a dále převzal byzantské a arabské stavby. Tyto stavby řád postupně renovoval a případně je rozšiřoval. Z francouzského resp. evropského prostředí znali vedle kamenných věží stavby obytných domů ze dřeva. V orientálním prostředí však byl dřeva nedostatek a proto museli svoje původní záměry tomu přizpůsobit. Nejprve stavěli ještě typické obranné hrady, zpravidla několikapatrové. Vedle vojenských objektů samozřejmě začali budovat objekty sakrální a civilní. V Jeruzalémě převzali kostel z 5. století, který rozšířili o první patro, ale nadále při zachování byzantského stylu. K tomuto kostelu přistavěli konvent a již zmíněný špitál, který byl schopen pojmout až 2000 pacientů. Několikapatrové kostely v byzantském stylu vedle Jeruzaléma postavili i v jiných místech. Později začali používat také tzv. styl normanský.

Dá se říci, že johanité v orientu využívali evropské prvky, ale na druhou stranu do Evropy přinesli určité zkušenosti z Orientu. Do Evropy zavedli stavbu tzv. špitálních kostelů. Tyto stavby vznikly zejména ve 13. století a měly obvykle jedno až dvě patra. Šlo o stavby, které byly spojeny se špitálem. Vyznačovaly se tím, že do prostor, kde byli pacienti, případně poutníci, byl **vždy** přístup točitým schodištěm na vnější straně kostela. Přítomní se mohli účastnit obřadu otvory ve stropě nebo z otevřené apsidy. Teprve později do prvního patra špitální budovy byla vestavována kaple.

Konvent jako takový se prostorově členil na několik samostatných staveb. Muselo se ale také přihlížet k řádovým pravidlům. Za konvent bývala prohlašována celá městská čtvrť. V samostatném domě bydlel pouze velmistr se svými nejbližšími spolupracovníky. Ložnice pro ostatní členy řádu a refektář byly ve formě hal a byly tedy určeny pro řadu lidí, nikoliv pro jednotlivce.

Na ostrově Rhodos se zachovala budova špitálu, která byla postavena v letech 1440-1489. Stavba této budovy byla silně ovlivněna byzantskými vlivy. Protože jde o dobře

⁸ Viz. podrobněji WALDSTEIN-WARTENBERG Berthold: op. cit., 404-417.

zachovanou budovu, bude na místě si jí blíže přiblížit. Základem této stavby je čtverhranný dvůr. Kolem tohoto dvora byla postavena jednopatrová stavba, která měla v přízemí sklady a v prvním patře prostory pro nemocné a ošetřující personál. V tomto objektu se nacházel velký sál pro nemocné, který měl již vestavěnou pozdně gotickou kapli. Zcela na tehdejší dobu moderní a nezvyklé je, že nemocní měli jednolůžkové pokoje. Na této budově se projevuje prolnutí evropského, byzantského a řeckého vlivu.

Nyní se ještě stručně vrátím k vojenským stavbám. Byla zmínka o obraných hradech. Tyto hrady byly poměrně prostorné a stavěny s tím závěrem, aby v dobách nebezpečí mohly pojmout okolní obyvatelstvo. Vedle hradu vznikaly také strážní věže. Z těchto strážních věží v průběhu vývoje v řadě případů vznikly samostatné hrady.

Johanité věnovali svoji pozornost také zesilování městských hradeb. Je to patrné na Rhodosu, ale i jinde. Johanité prováděli zesilování městských hradeb, hradby stavěly nebo dostavovaly dvojité a místy i trojitě, oddělení bylo prováděno jedním nebo dvěma hlubokými příkopy.

Je nutné také zmínit stavbu velkopřevorských paláců. Ty byly v Evropě stavěny nejprve ve stylu renesance. Velkopřevorské paláce byly uvnitř často velmi honosně zařizovány, zejména z důvodu reprezentativních a blížily se vlastně podobě zámků. V oblasti sochařství johanité nechávali dělat reliéfy svatých původně také v byzantském stylu, později již ve stylu gotiky. Významným sochařským prvkem jsou náhrobní desky. Na tyto desky byl zesnulý plasticky vypodobněn v životní velikosti. Často byl zpodobněn ležící na polštáři a v řádkovém plášti. Johanité kladli důraz také na drobnou plastiku. Týká se to i pečetních obrazů, které byly používány při ražbě mincí. Věnovali pozornost také kamenickým pracem u portálů kostelů, kaplí a apod..

Pokud jde o malířství i zde se můžeme setkat se smíšeným stylem – jak evropským tak orientálním. Vedle fresek v kostelech byla věnována pozornost oltářním obrazům a dále výzdobě špitálů, resp. špitálních kostelů. Ve špitálních objektech byl kladen důraz na inspiraci nemocných k modlitbě a zároveň k jejich povzbuzení, utrpení – symbolicky jako příklad překonání utrpení jim byl ukazován Kristus. Můžeme se v řadě objektů setkat také s deskovými obrazy a skleněnými vitrážemi v oknech, zejména v Itálii, ale i ve Švýcarsku a

jinde. Na tyto obrazy a vitráže byly často malovány podobizny dobrodinců, nebo členů řádu. Důležitá byla také knižní malba. V knižní malbě se projevoval silně místní vliv. Je zajímavé zmínit se o malířské škole, která byla vytvořena počátkem 15. století v Žitavě. Vznik této školy má souvislost s českými dějinami. Roku 1421 do Žitavy před husity uprchli kanovníci z Prahy a vzali s sebou některé liturgické rukopisy. Tamější komptur se pod těmito vlivy dal sám do sepisování liturgických knih a tyto knihy opatřoval miniaturami. Připomeňme si zejména jeho graduál dokončený roku 1435. Tento graduál má dvě iluminované iniciály. Na jedné z nich je vyobrazen kněz, který rozdává hostie a na druhé je vyobrazeno sedm kněží, kteří zpívají. Dále zmíněný komtur s největší pravděpodobností vytvořil misál. Zde jsou zpodobněny tři klerici, kteří stojí před pultem a také zpívají. Dále je zde postraní lišta s další miniaturou. Na ní je vyobrazen kněz, zřejmě komtur, který se modlí před křížem a za ním stojí svatý Bartoloměj. Nad postavou tohoto kněze, resp. komtura je jeho erb. Tradice této žitavské malířské školy pokračovala i v šestnáctém století a vznikly zde další dvě liturgické knihy – vesperál a matutinál – zde je iniciála, na které je vyobrazeno šest klečících johanitů a graduál se čtyřmi iniciálami, kde je opět zobrazeno sedm modlících se johanitů.

Malířské umění johanitů často obsahuje různé legendy, které vznikly v rámci řádu. Jde např. o spalování ostatků svatého Jana Křtitele a pokus o jejich záchranu johanity. Johanité se nezabývali jen výtvarným uměním, ale také literaturou. Literatura má obsahově poměrně široký repertoár, můžeme se zde setkat s rytířskou básnickou tvorbou, s pašijovými historiemi, s lidovými písněmi i s životopisnými pojednáními. Můžeme se zde setkat také s duchovními a mystickými spisy, ale též s různými dopisy a traktáty. K literárním dílům se řadí i kroniky a další historické spisy. I zde je významná zmínka o českém dílu. Neznámý autor vytvořil tzv. Českou kroniku, která je veršovaná, byla šířena v četných rukopisech a přeložena do německého jazyka. Mezi literární práce musíme zařadit i projevy představitelů řádu včetně nástupních řečí diplomatických zástupců.

3 SUVERENITA ŘÁDU

3.1. Pojem suverenity z hlediska kanonického práva

Tento výklad bych začal základním konstatováním, že právo kanonické (*ius canonicum*) je právem katolické církve. Je nutné ale říci, že nějaká obecně uznávaná definice katolické církve neexistuje. Používají se různé charakteristiky vycházející většinou z myšlenek kardinála Bellarmina. Tyto charakteristiky vycházejí z toho, že katolická církev je jediné a pravé společenství lidí, které je spojeno vyznáním jedné víry a týchž svátostí pod vedením řádných pastýřů a zejména pod vedením římského velekněze – papeže jako jediného zástupce Ježíše Krista na zemi.

Katolická církev vykonává nad svými členy dvojí druh moci:

Moc svátostnou (PROTESTAS orninis)

Moc vládní (PROTESTAS jurisdictionis). Tato moc vládní zahrnuje jednak vnější jednání věřících (*forum externum*) i jejich vnitřní život – smýšlení (*forum internum*). Pro správu svých věcí katolická církev používá tedy kanonické právo. Původně se řídila římským právem. Vlastní právo kanonické, resp. církevní se vyvíjelo postupně během středověku a v letech 1137-1317 vznikly slavné sbírky, které byly později označovány jako *Corpus Iuris Canonici* (CIC). Tato obsáhlá sbírka se skládá z několika částí – *Decretum Gratiani*, *Liber Extra*, *Liber Sectus*, *Clementinae* a dvojce dodatky *Extra Vagantes*, *Joannis XXII* a *communes*. Kanonické právo má svůj základ v Bohu. Základem tohoto práva je tedy tzv. právo božské (*ius divinum*). V božském právu je zákonodárcem Bůh.⁹

Kodex kanonického práva z roku 1917 ani Kodex kanonického práva z roku 1983 výslovně o řádu Maltézských rytířů nehovoří. Z toho však nevyplývá, že podle kanonického práva by neměl tento řád suverenitu. Jeho suverenita – jak vyplývá z historického přehledu byla v průběhu jeho vývoje různým způsobem deklarována papeži, čili největší hlavou katolické církve. V současné době je samozřejmě také respektována papežem, resp. Svatým stolicí. Podřízenost velmistra, resp. řádu jako takového v hlavě katolické církve je otázkou jinou.

⁹ Srov. MRÁZEK Josef: Mezinárodněprávní suverenita Svatého stolce a smlouva o úpravě vzájemných vztahů s Českou republikou, in: příloha Právní rádce 3 (2002) IV.

3.2. Pojem suverenity z hlediska práva mezinárodního

Poněkud složitější bude výklad o suverenitě řádu z hlediska práva mezinárodního (rozumí se mezinárodního práva veřejného). Na úvod se nevyhneme objasnění některých pojmů. Pojem suverenity pochází z latinského slova *superamus*, resp. z francouzského: *souverainité* – tento pojem měl svůj význam, když francouzština začala být jedním z diplomatických jazyků. Být suverénní znamená být svrchovaný, výsostný, nebo výlučný.

Pojem i vlastní obsah suverenity prošly historickým vývojem. Dá se říci, že původně byl pojem suverenity spojen s osobou panovníka, resp. hlavy státu. V současné době pojem suverenity patří mezi základní znaky nezávislého státu.

Suverenity státu má dva aspekty:

1. **aspekt vnitřní** – projevuje se v možnosti výkonu státní moci na státním území bez nějakého omezení.
2. **aspekt vnější** – znamená, že příslušný stát má plnou způsobilost k právům a způsobilost k právním úkonům podle mezinárodního práva veřejného, je tedy subjektem tohoto práva.

V této souvislosti se naskýtá otázka, kdo může být subjektem mezinárodního práva. Subjektem tohoto práva může být takový subjekt, který je schopen nést práva a závazky z mezinárodního práva (jde tedy o zmíněnou způsobilost k právům) a zároveň je způsobilý tato práva a závazky realizovat (jde o zmíněnou způsobilost k právním úkonům).

Suverenity má určité stupně, resp. se dá hovořit o suverenitě plné, či nikoliv. Zpravidla se vychází z toho, že plným subjektem mezinárodního práva jsou pouze suverénní státy, tedy ty státy, které mají **plnou** způsobilost k právům i **plnou** způsobilost k právním úkonům podle mezinárodního práva.

Vedle států s plnou suverenitou mezinárodní právo přiznává suverenitu, byť ne plnou i jiným subjektům, včetně mezinárodních orgánů a organizací.

Nyní vzniká otázka, jaký je vztah mezinárodního práva veřejného a práva církevního, resp. kanonického. Tato otázka prošla určitým vývojem a to i v českém prostředí. Významný český kanonista Antonín Hobza v roce 1915 zastával názor, že právo mezinárodní se tvoří mezi státy, resp. podobnými útvary a jde tedy jen o vztahy státu a jejich příslušníků.¹⁰

¹⁰ Viz. HOBZA Antonín: Právo mezinárodní, díl I. Praha, [b.n.]1915, 83.

Z tohoto pohledu podle názoru A. Hobzy není církev katolická, ani papež členem mezinárodního společenství a nemá mezinárodní osobnosti. Ve svém významném díle Úvod do mezinárodního práva mírového z roku 1933 byl ještě přísnější, když uvedl, že ani církev katolická ani papež není subjektem mezinárodního práva.¹¹

Dá se říci, že v těchto letech A. Hobza zastával názor, že vlastně katolická církev ani papež v podstatě nikdy nebyly subjekty mezinárodního práva. Další český významný odborník tentokrát z oblasti výlučně práva mezinárodního prof. Vladimír Outrata v roce 1960 zastával názor, že Svatý stolec byl subjektem mezinárodního práva pouze do té doby, pokud trval papežský stát – tedy do roku 1870 a že po zániku papežského státu Svatý stolec tento charakter nepochybně ztratil.¹²

Tyto i jiné názory byly zřejmě ovlivněny řadou zahraničních autorů, zejména německé provenience, kteří vycházeli ze starší teorie, že subjektem mezinárodního práva, tedy suverény, jsou pouze státy. V současné době moderní věda mezinárodního práva toto úzké pojetí překonala a přiznává suverenitu i jiným subjektům, i když stále platí, že jediným plnoprávným subjektem mezinárodního práva zůstávají suverénní státy. Zde učiním krátkou poznámku v tom směru, že dnes již není pochyb, že Svatý stolec, resp. Apoštolský stolec, je plnoprávným subjektem mezinárodního práva veřejného a že jeho subjektivita není vázána na existenci či neexistenci papežského státu jako takového. Pomíjím navíc existenci Lateránské smlouvy z 11.2.1929, která uznala plnou svrchovanou moc a jurisdikci Svatého stolce. Pokud jde o řád Maltézských rytířů, jeho suverenita i z hlediska práva mezinárodního nejen tedy kanonického, se vyvíjela postupně a znovu pro zjednodušení odkazují na údaje v historickém přehledu. Shrnul bych to tak, že jeho suverenita samozřejmě není plná, je částečná, což je dáno tím, že řád Maltézských rytířů není státem. Jako subjekt mezinárodního práva veřejného je ale dlouhou dobu respektován a uznáván, stačí připomenout, že jako suverénní partnerů států byl zastoupen již na Vestfálském mírovém kongresu. Touto otázkou se zabýval před lety i Civilní soudní orgán v Římě, který vynesl dne 28.1.19621 rozsudek, že řád je suverénní mezinárodní společenství.¹³

¹¹ Viz HOBZA Antonín: Úvod do mezinárodního práva mírového, část 1, Praha, 1933,200.

¹² Srov. OUTRATA Vladimír: Mezinárodní právo veřejné, Praha: Orbis, 1960, 58.

¹³ Viz blíže BRADFORD Ernle: Řádoví rytíři, Praha: Zvon, 1996, 244.

Jak již bylo částečně uvedeno, řád vykonává legislativní, výkonnou i soudní moc. Vedle vnějších atributů také již zmíněných, tj. vlajky, vydávání známek, mincí a apod.. má také všeobecně uznávané právo legace. Právo legace je dvojího druhu:

1. **aktivní** – subjekt je oprávněn vysílat své diplomatické zástupce
2. **pasivní** – subjekt je oprávněn přijímat na svém území diplomatické zástupce jiných suverénů

Řád Maltézských rytířů má aktivní i pasivní právo legace, má zřízena svá diplomatická zastoupení v řadě států i u jiných subjektů mezinárodního práva. Také v České republice má řád své diplomatické zastoupení na úrovni velvyslanectví. Naopak Česká republika má svého diplomatického zástupce u řádu, byť z důvodu ekonomicko-organizačních tuto funkci vykonává velvyslanec u Svatého stolce, který je zároveň diplomatickým zástupcem pro řád Maltézských rytířů a pro San Marino. Svoji podstatou se někdy v literatuře přirovnává mezinárodně-právní postavení řádu statusu, který měl Svatý stolec v letech 1870 až 1929 čili v období od zániku papežského státu do uzavření lateránské smlouvy.

Významný odborník mezinárodního práva prof.J.Seidl – Hohenveldern přirovnává řád k partikulárním subjektům mezinárodního práva, které byly některými státy uznány za suverénní subjekty mezinárodního práva a jinými naopak uznány nebyly.¹⁴

3.3. Diplomatické styky řádu a Československa

Moje pojednání by nebylo úplné, když bych se nezmínil o diplomatických stycích Československa s řádem. V této oblasti lze rozlišit následující období:

1. 1918-1936
2. 1936-1939
3. 1939-1945
4. 1945-1999

ad1) v letech 1918 – 1936 nelze o nějakých oficiálních stycích hovořit. Nově vzniklý československý stát se zaměřoval především na upevnění svého vlastního mezinárodního postavení a posílení prestiže. Ve vztahu k vedení řádu, vystupovalo Československo korektně, ale dá se říci poněkud opatrně, což bylo ovlivněno zřejmě některými legitimistickými tendencemi nejvyšších představitelů řádu. Vyčkávalo se také, zda bude uzavřen konkordát

¹⁴ Uvedený názor zastává autor v řadě svých učebnic o mezinárodním právu veřejném.

s Vatikánem a jaký bude jeho obsah. Řád v těchto letech, ale zahájil jednání o zřízení velvyslanectví v ČSR již v květnu 1919. Uzavření konkordátu, všeobecně označovaného jako Modus Vivendi bylo významným krokem – především byly plně obnoveny diplomatické vztahy ČSR s Vatikánem. Zvláštní článek této dohody stanovil, že řády a kongregace jejichž domy jsou v ČR nebudou podléhat představeným v cizině. Šlo o článek III., který samozřejmě ve vztahu k maltézskému řádu stal poněkud problematickým. Nicméně jednání o navázání diplomatických styků probíhala. Nejprve to probíhalo prostřednictvím řádového vyslanectví ve Vídni a to od roku 1919. Vyslanectví ČSR ve Vídni dne 2.6.1920 sdělilo prezidentu republiky, že se k tehdejšímu československému diplomatickému zástupci ve Vídni dostavil charge d'affaires řádu Maltézských rytířů ve Vídni a velmi se přimlouval pro možnost řízení vyslanectví řádu v Praze. Dne 13.12.2006 vyslanec řádu ve Vídni Felix hrabě Thun – Hohenstein požádal československou vládu, aby zahájila jednání o obnovení diplomatických styků s řádem. Ministerstvo zahraničí se tedy začalo touto otázkou zabývat a nejprve konzultovalo věc se zastupitelskými úřady ČSR, které byly z hlediska zahraniční politiky státu nejvýznamnější. Bylo to konzultováno především s francouzským velvyslanectvím, ale také například s rumunským velvyslanectvím a vedle toho též s ministerstvem školství a národní osvěty, s ministerstvem vnitra a dalšími resorty. O iniciativách řádu ve věci zřízení diplomatického zastoupení v Praze zesílila od roku 1934 – dne 3.4.1934 se konala v Římě generální řádová kapitula, která o této otázce též jednala.

Když se ministr zahraničí Dr. Beneš stal prezidentem republiky a když nastoupil do funkce ministra zahraničí Prof. Kamil Krofta, nechal tento nový ministr vypracovat rozsáhlou expertízu nazvanou Posudek o povaze řádu Maltézských rytířů. Hlavním autorem této expertízy byl prof. JUDr. Vratislav Bušek.

Přes tyto snahy jak ze strany řádu tak z české strany se ale v letech 1918-1936 nepodařilo diplomatické zastoupení řádu v ČSR zřídit.

ad2) léta 1936-1939 představují především období silícího postavení fašistických států Itálie a zejména Německa. V těchto letech ale dochází ke konkrétnějším krokům směřujícím k vytvoření řádového diplomatického zastoupení. Dne 12.12.1938 tehdejší kancléř řádu v Praze Dr. Josef Pluhař podal žádost o uznání suverenity řádu předsedovi vlády a bylo to též oznámeno ministerstvu zahraničních věcí. Vláda ČSR svým rozhodnutím dne 20. ledna 1939 uznala suverenitu Maltézského řádu de iure a vedení řádu dne 10.2.1939 rozhodlo o zřízení svého vyslanectví v Praze. Prvním vyslancem byl jmenován dosavadní kancléř řádu Dr. Josef

Pluhař, který dne 6.3.1939 odevzdal prezidentu republiky Dr. Emilu Háchovi pověřovací listiny.¹⁵ Jeho mise však netrvala příliš dlouho. Těsně před německou okupací v březnu 1939 opustil Prahu a odešel do zahraničí.

ad3) léta 1939-1945 představují dobu nacistické okupace. Byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Diplomatičké zastoupení řádu v Protektorátu bylo samozřejmě zrušeno, neboť Protektorát nebyl považován za suverénní stát.

ad4) po roce 1945 v důsledku změněných politických poměrů v Československé republice nebyly diplomatičké vztahy se řádem obnoveny. K oficiálnímu obnovení došlo až dne 8.6.1990, kdy byl MUDr. František princ Lobkowicz jmenován v Praze Charge d'Affaires řádu. Prvním velvyslancem řádu se stal Max Turnauer na základě rozhodnutí magistrální rady z 5.8.1990. Od této doby je diplomatičké zastoupení v Praze stále na úrovni velvyslanectví a v jeho čele stojí titulář s označením velvyslanec.¹⁶

¹⁵ Osoba Josefa Pluhaře je jinak poměrně kontraverzní, ale pro účely této práce se o jeho osobnosti dále zmiňovat nebudu.

¹⁶ Viz podrobný výklad k dějinám diplomatičkých styků mezi ČSR a řádem: POŘÍZKA Jiří: op. cit.,141-160.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se snažil blíže přiblížit právní postavení Suverénního řádu Maltézských rytířů s přihlédnutím na problematiku jeho suverenity z hlediska práva kanonického i z hlediska práva mezinárodního.

Nemohl jsem se nevyhnout poměrně podrobnému exkursu do historie řádu. Tento exkurs byl nezbytně nutný, protože z něho vyplývá, že suverenita řádu se tvořila postupně v historickém vývoji a během tohoto vývoje začala být všeobecně uznávaná. Jinou otázkou je, že řád ztrácel svá území a v určitých dějinných obdobích musel dokonce bojovat o zachování své existence a integrity. I během těchto těžkých období ale suverenita řádu byla víceméně uznávaná stále.

Závěrem chci zdůraznit, že řád Maltézských rytířů i v současné době zastává významné postavení nejen v rámci katolické církve, ale v mezinárodním měřítku vůbec. Je přijímán jako suverén – byť ne z právního hlediska jako úplný – ve styku s jinými subjekty mezinárodního práva, má diplomatická zastoupení nejen u států, ale i u jiných mezinárodních orgánů a organizací, případně u řady organizací má statut pozorovatele.

Nelze pominout velice záslužnou činnost řádu na poli zdravotnickém a charitativním. Na tomto úseku řád působí ve více než 120 zemích světa.

Uzavírám svoji práci konstatováním, že řád Maltézských rytířů zdaleka není nějakým trpěným reliktem z minulosti, ale jde o útvar, který velmi účinně pomáhá řešit složité problémy dnešní doby.

SEZNAM LITERATURY:

BRADFORD Ernle: Řádoví rytíři, Praha: Zvon, 1996.

BUBEN M[] Milan: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, Praha: Libri, 2002.

HOBZA Antonín: Právo mezinárodní, díl I., Praha: 1915.

Kodex kanonického práva, Praha: Zvon, 1994.

MRÁZEK Josef: Mezinárodněprávní suverenita Svatého stolce a smlouva o úpravě vzájemných vztahů s Českou republikou, in: příloha Právní rádce 3, 2002.

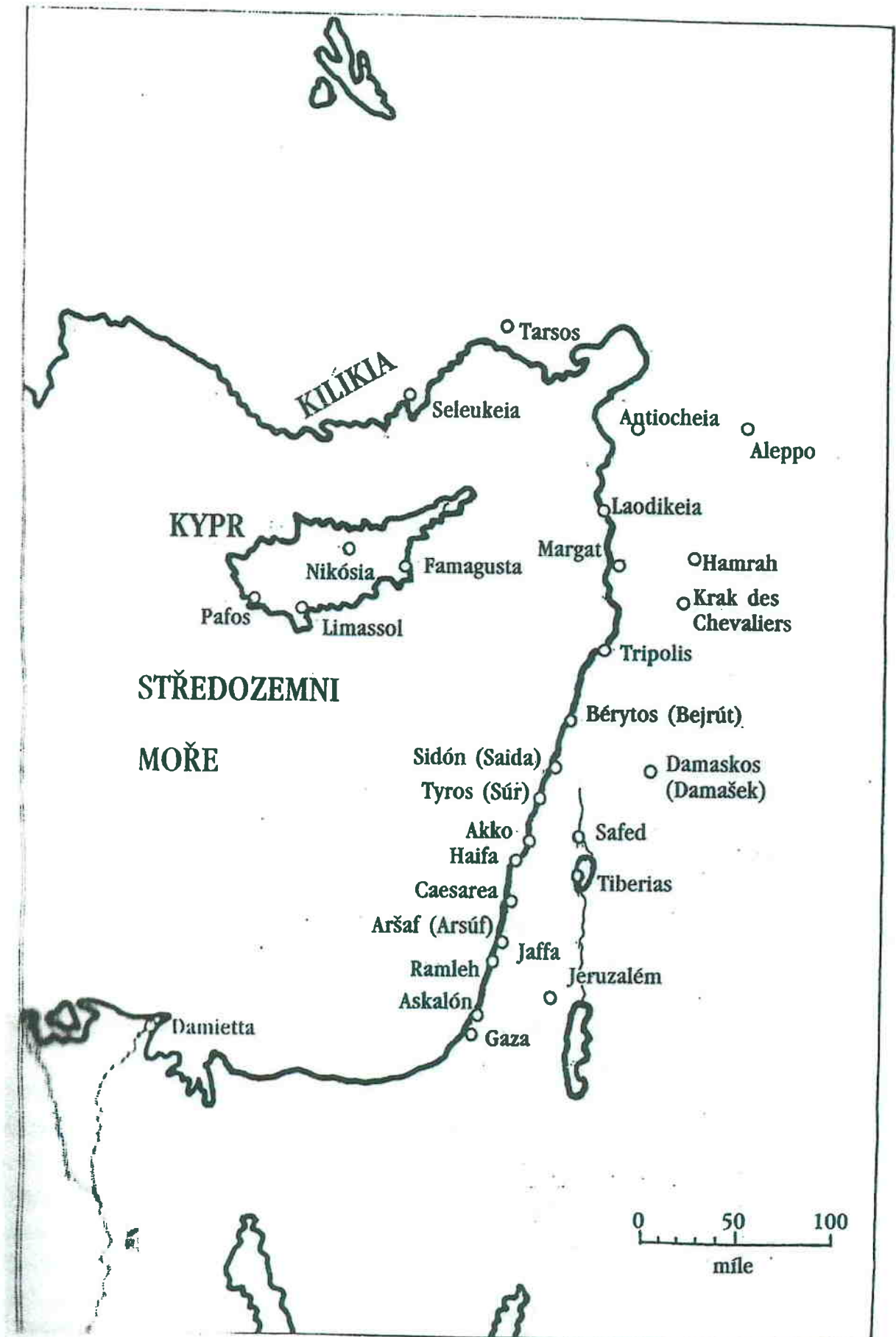
OUTRATA Vladimír: Mezinárodní právo veřejné, Praha: Orbis, 1960.

POŘIZKA Jiří: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870-1998, Praha: Votobia, 2002.

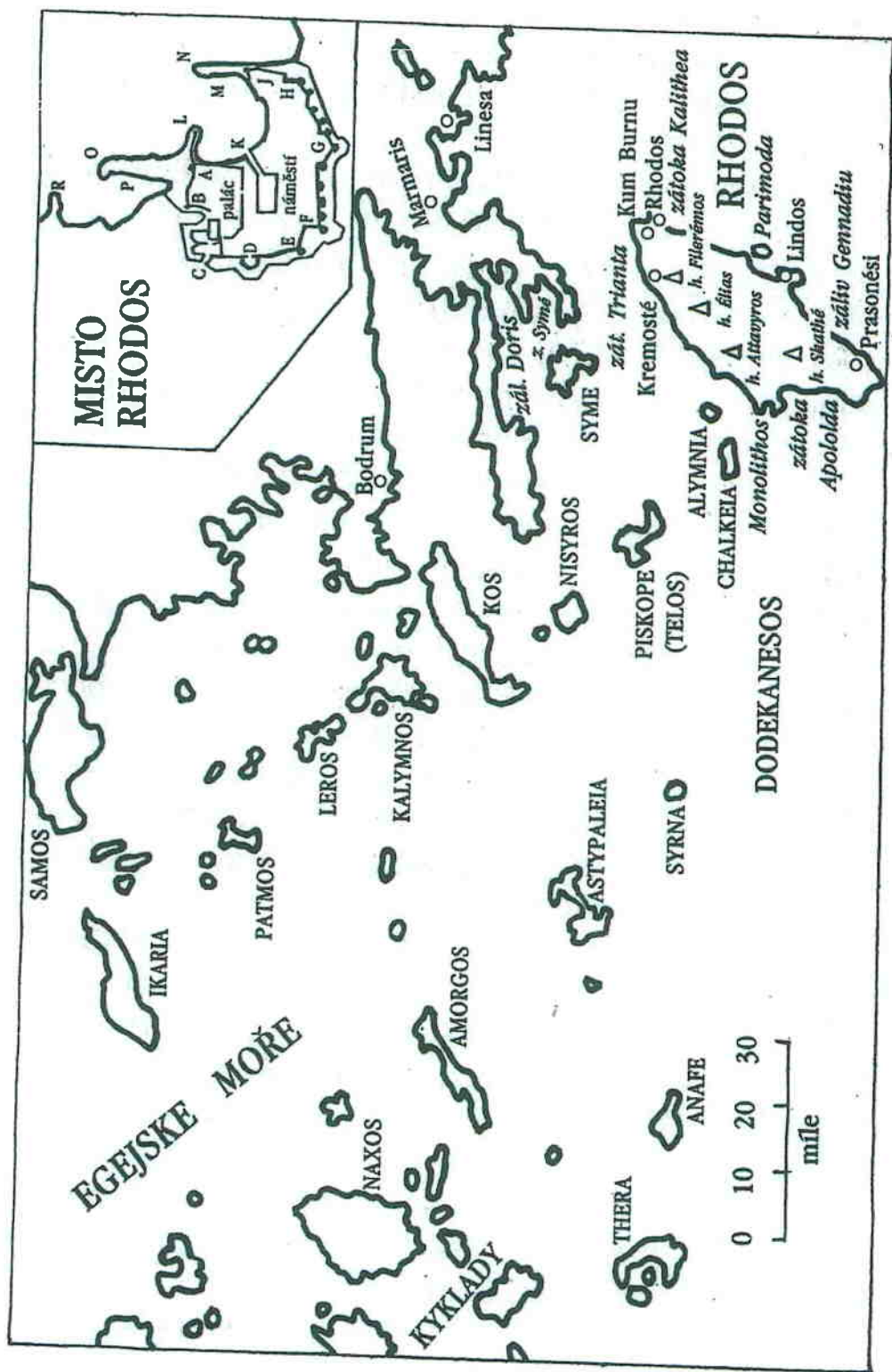
WALDSTEIN-WARTENBERG Berthold: Řád johanitů ve středověku, Praha: Academia, 2008.

SEZNAM PŘÍLOH:

- mapka situace v Sýrii a levantském pobřeží Středozemního moře (převzato z Bradford Ernle: Řádoví rytíři, Praha: Zvon, 1996,31).
- mapka s vyznačením maltézských objektů na ostrově Rhodos (převzato z Bradford Ernle: Řádoví rytíři, Praha: Zvon, 1996,64).
- pozvánka, kterou dostal autor práce při příležitosti slavnostní instalace českého knížete velkopřevora dne 9.10.2004
- příklad mincí vydávaných Maltézským řádem (převzato z Rivista Internazionale, Řím: (2000), 104).
- tři příklady známek vydávaných Maltézským řádem (převzato z Rivista Internazionale, Řím: (1998), 141-143).

Sýrie a levantské pobřeží Středozemního moře

Ostrov Dódekanésos a ostrov Rhodos.

Město Rhodos: A - brána sv. Petra; B - brána sv. Pavla; C - d'Amboisova brána; D - bašta sv. Jiří; E - Aragonská věž; F - věž P. Marie; G - brána sv. Jana; H - Italská bašta; J - brána sv. Kateřiny; K - Mořská brána; L - Naillakova věž; M - obchodní přístav; N - pevnost St. Angelo; O - pevnost sv. Mikuláše; P - přístav pro galéry; R - přístav Lazaretto.

**SLAVNOSTNÍ INSTALACE
KNÍŽETE VELKOPŘEVORA**

**PRAHA, 9. ŘÍJNA 2004
V ŘÁDOVÉM KOSTELE
P. MARIE POD ŘETĚZEM**

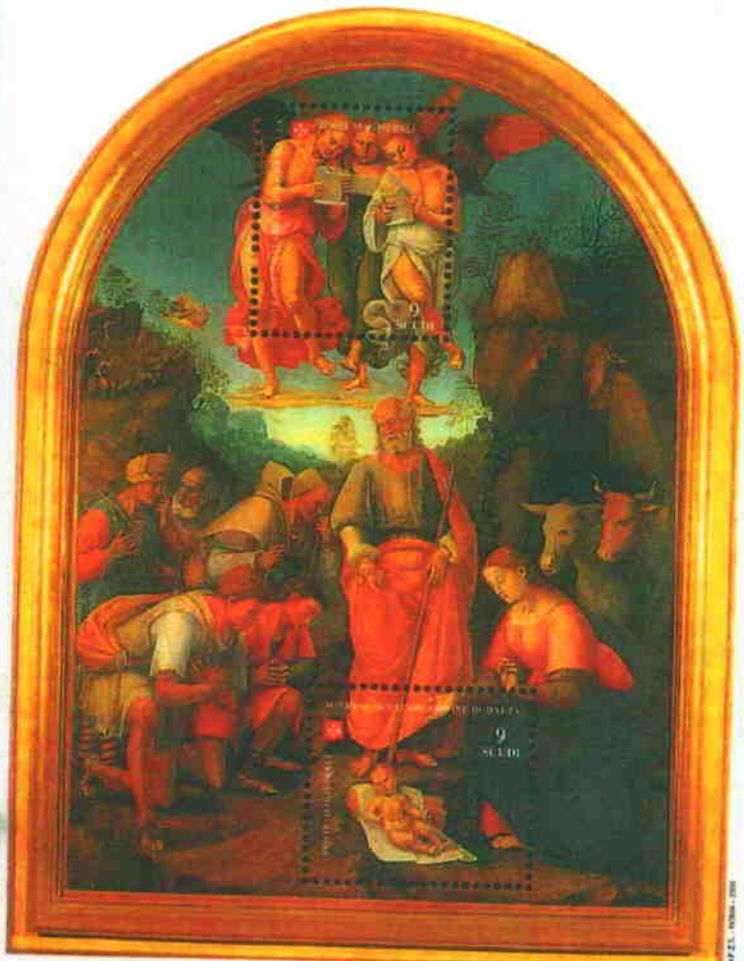

Fr. Karel Paar

SOVRANO MILITARE ORDINE DI MALTA
POSTE MAGISTRALI

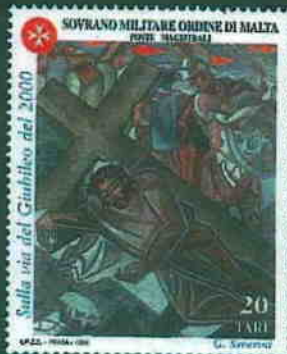

Natale 2000

Luca Signorelli (Seveto) "Adorazione dei pastori", Cortona Museo Diocesano

N. 07496

SOVRANO MILITARE ORDINE DI MALTA
POSTE MAGISTRALI

Natale 1998

Pittura di Cennino e scuola: "Adorazione dei pastori"

N. 017 447

Resumé

Právní postavení Suverénního řádu Maltézských rytířů

Řád sv. Jana vznikl v rámci křížových výprav v roce 1099 a započal svoji špitální činnost pro poutníky v Jeruzalémě pod ochranou sv. Jana Křtitele. Zakladatelem a prvním velmistrem tohoto řádu byl bratr Gérard, který zemřel v roce 1120. Řád byl ovlivněn italskými a francouzskými vlivy. Po ustanovení jeruzalémského království toto malé společenství bylo obdařeno papežem Paschalem II. dne 15.12.1113 bullou, která toto špitální bratrstvo vložila pod přímou ochranu Svatého stolce zároveň s právem svobodné volby velmistru bez vměšování jakýchkoliv světských nebo církevních autorit. Okolo roku 1134 druhý velmistr řádu Raymond de Puy provedl částečnou transformaci řádu. Potřeba vojenské ochrany a obrany a ochranu poutníků Božího hrobu proti muslimům znamenala rozšíření o vojenské a rytířské funkce při zachování sociálního a zdravotnického zaměření. Řád tak získal právo vydržovat si ozbrojené složky, vést válku v mezinárodním měřítku i nezávislost na jakékoliv jiné autoritě, což byly zárodky suverenity řádu v budoucnosti bez ohledu na jeho územní držbu. Hlavní zaměření řádu bylo charakterizováno řádovým heslem: „Tuitio Fidei-Obsequium Pauperum“.

Klíčová slova:

Řád, velmistr, špitální, nezávislost, suverenita

Resumé

Legal position of the Sovereign Order of the Knights from Malta

The Order of St. John was established as a crusaders' organization in 1099 and at its beginning there was a hospital for the pilgrims in Jerusalem under the protection of St. John the Baptist. Its founder and the first superior of the Order was Frá Gérard – died 1120- of Italian or French origin. After establishing the Latin kingdom in Jerusalem this small community gained the assent of the pope Paschalis II by his bull of February 15, 1113, which placed the order without any interference from the lay or church authorities. About 1136 under the

second Master the activities of the Order had been largely extended, the state of things so typical for the centuries to come. The need of military protection and defence of the sick and the pilgrims and later the protection of the Christendom against the Muslims led to the adopting of military and chivalrous functions besides hitherto social and health-caring tasks. Having the right of the Order regardless of its territory were the seed of the later Orders international sovereignty. The main purpose of the Order was characterized by the Order's motto: „Tuitio Fidei – Obsequium Pauperum“.

Key words:

Order, superior, hospital, independence, sovereignty

Údaj o počtu znaků včetně mezer a poznámek: 65191